

Адабияттар тизмеси:

1. **Абрамзон, С.М.** Кыргыз жана Кыргызстандын тарыхы боюнча тандалма эмгектер [Текст] / С.М. Амбразон.– Бишкек:Турар, 2001.- 36 б.
2. **Виноградов, В.** Кыргызская народная музыка [Текст] / В.Виноградов. – Ф.: Кыргызгосиздат, 1958. - 5 с.
3. **Касей, М.** Кыргыз элдик ырчылык аткаруучулук өнөрүнүн тарыхы [Текст]: окуу китеби / М.Касей. – Бишкек: Полиграфбумресурсы, 2017. – 26 б.
4. **Кулаковский, Л.В.** Песня, ее язык, структура, судьбы: на материале русской и украинской народной, советской массовой песни [Текст] / Л.В.Кулаковский. - М.: Советский композитор, 1962.- 342 с.
5. **Дуйшалиев, К.Ш.** Песенная культура кыргызского народа (жанрово-исторический аспект) [Текст] / К.Ш. Дуйшалиев. – Бишкек, 1993. - 80 с.

DOI:10.54834/16945220_2023_3_157

Поступила в редакцию: 29.10.2023 г.

УДК:821.512.161:82.09(575.2)(04)

Турдубаева Н.Ш.*к.ф.н., доцент Кыргыз. Нац. универ. им. Ж. Баласагына, Кыргызская Республика*

ТҮРК ДҮЙНӨСҮНҮН АДАБИЯТЫ КЫРГЫЗ ОКУМУШТУУЛАРЫНЫН ИЗИЛДӨӨЛӨРҮНДӨ

Изилдөөнүн предмети болуп түрк элдеринин адабияты кыргыз окумуштуулары тарабынан жарым кылымдан ашык изилденип, жазуучу Аалы Токомбаев баштаган акын-жазуучулардын белгилүү котормолорун, макалаларын, окумуштуулардын сандан-санга жарыяланган изилдөөлөрүн хронологиялык багытта анализдөө. Изилдөөнүн максаты- кыргыз басма сөздөрүндө жарыяланган материалдардын негизинде аталган жумушта хронологиялык ыраттуулукту сактоо менен бир системага салып, ар бир жумушта көтөрүлгөн маселелер тууралуу кыскача экскурс жасоо. Изилдөөнүн методдоруна ошол мезгилдүү басма сөздөрдө жарыяланган нечендеген илимий изилдөөлөрдү, макалаларды, атүгүл окуу курал түрүндө да жарыяланган материалдарды пайдалануу менен белгилүү жыйынтыктарды чыгаруу. Изилдөөнүн жыйынтыктары аталган жумушта ар кайсы басма сөздөрдө жарыяланган материалдарды бир беткей чогултуу менен түрк элдеринин адабияты кыргыз окумуштуулары тарабынан изилдөөдө бир кылымдык тарыхы бар экендигин аныктоо. Изилдөөнүн илимий баалуулугу - алгач түрк элдеринин адабияты кыргыз окумуштуу изилдөөчүлөр тарабынан изилдеген тарыхын окурмандарга ырааттуу таанытуу. Изилдөөнүн практикалык мааниси: түрк элдеринин тарыхын, маданиятын таанып билүү бүгүнкү күндө мамлекеттер аралык байланыштарды түзүү күн тартибинде күндөн-күнгө күчүнө кирип келе жатат. Мындай максаттуу багыттар түрк элдеринин адабиятын алгач изилдөөдө, аларды ар бир тарыхын билүүдө кыргыз окумуштуу-изилдөөчүлөр тарабынан буга чейин изилденип келгендиги, аларды кыргыз тилине которуу менен жогорку окуу жайлардын, орто мектептердин окуу программаларына киргизүүдө көрнөктүү материал болот. Изилдөөнүн келечектеги сунуштары-түрк элдеринин адабиятын изилдөөдө кыргыз окумуштууларынын эмгектерин филология факультетиндеги студенттерге, магистранттарга, мугалимдерге тереңирээк окутуу жана “Түрк элдеринин адабияты” аттуу лекциялык курсун киргизүү керек.

Негизги сөздөр: түрк элдери; орто кылым; улуу акын; Низами; Навои; А.Токомбаев; окумуштуулар; өзбек; тажик адабияттары.

ЛИТЕРАТУРА ТУРЕЦКОГО МИРА В ИССЛЕДОВАНИЯХ КЫРГЫЗСКИХ УЧЕНЫХ

Предметом исследования данной работы является литература тюркских народов изучается кыргызскими учеными уже более полувека, проводится хронологический анализ известных переводов, статей и многочисленных опубликованных исследований поэтов и писателей под руководством

писателя Аалы Токомбаева. Цель исследования: на основе материалов, опубликованных в кыргызской прессе, сделать краткий обзор вопросов, затронутых в каждой статье, систематизировав их с сохранением хронологического порядка. Методы исследования- приводятся некоторые научные исследования, опубликованные в периодической печати, статьи и даже материалы, изданные в виде учебников с целью получения конкретных результатов. Результаты исследования-в данной работе путем объединения материалов, опубликованных в различных изданиях, определяется, что литература тюркских народов имеет многовековую историю исследований кыргызских ученых. Научная ценность исследования- прежде всего, литература тюркских народов представляет собой последовательное введение в историю литературы кыргызских ученых. Практическая значимость исследования - знание истории и культуры тюркских народов становится все более важным в повестке дня установления международных связей. Тот факт, что подобные целевые направления изучаются кыргызскими учеными и исследователями при первом изучении литературы тюркских народов, при познании их истории, при переводе их на кыргызский язык, включении их в учебные программы высших учебных заведений. учреждениях и средних школах, будет выдающимся материалом. Рекомендации по будущим исследованиям- при изучении литературы тюркских народов необходимо изучать труды кыргызских ученых студентам, магистрантам, преподавателям филологического факультета и ввести курс лекций под названием «Литература тюркских народов».

Ключевые слова: тюркские народы; средневековье; великие поэты; Низами; Навои; А. Токомбаев; учёные; узбекская; таджикская литература.

LITERATURE OF THE TURKISH WORLD IN THE RESEARCH OF KYRGYZ SCIENTISTS

Subject of research the literature of the Turkic peoples has been studied by Kyrgyz scholars for more than half a century, and a chronological analysis of well-known translations, articles, and numerous published studies by poets and writers led by writer Aaly Tokombaev. The purpose of the study based on the materials published in the Kyrgyz press, make a brief overview of the issues raised in each article by putting them into a system while maintaining chronological order. Research methods it is to produce certain results using the materials published in the periodicals, articles, and even in the form of textbooks. Research results in this article, by gathering together the materials published in various publications, it is determined that the literature of the Turkic peoples has a century-long history of research by Kyrgyz scholars. Scientific value of research first of all, the literature of the Turkic peoples is a coherent introduction to the history of the literature of the Kyrgyz scientists. Practical significance of research knowledge of the history and culture of the Turkic peoples is becoming more and more important in the agenda of establishing international relations. The fact that such targeted directions have been studied by Kyrgyz scientists and researchers in the first study of the literature of the Turkic peoples, in the knowledge of their history, and their translation into the Kyrgyz language, and their inclusion in the curricula of higher educational institutions and secondary schools, will be an outstanding material. Future research recommendations in the study of the literature of the Turkic peoples, it is necessary to teach the works of Kyrgyz scientists to students, undergraduates, and teachers of the faculty of philology and introduce a lecture course called "Literature of the Turkic peoples".

Key words: Turkic peoples; the Middle Ages; great poets; Nizami; Navoi; A. Tokombaev; scientists; Uzbek; Tajik literature.

Акыркы мезгилдерде илим дүйнөсүндө түрк элдерин бириктирүү менен илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү, тыгыз карым-катнашты баштоо багыттары өзгөчө күч алууда. Мындай алгачкы аракеттер 90-жылдары Кыргызстан мамлекети толук эгемендүүлүккө ээ болуп, түрк элдери менен байланыштарды кеңири түзүп, саясий, маданий, экономикалык жаатында маанилүү экендигин далилдөө иретинде илимий-практикалык конференциялар, симпозиумдар, форумдар өткөрүлүп келүүдө. Азыркы мезгилде түрк элдеринин маданий, адабий, тарыхый байланыштырынын кеңири күч алышы жалпы түрк элдеринин биригишине пайдалуу жөрөлгөлөрдү алып келет. Ошол алкактан алып караганда, Кыргызстанда кыргыз окумуштуу-изилдөөчүлөр, же жазуучулар, же жөн эле жарандар түрк элдеринин адабиятын таанытууда жана окутууда өз салымдарын кошууга иреттүү аракеттер болгонбу, же

тескерисинче тарыхтын айтымдарында кала бергенби деген суроолордун тегерегинде ой жүгүртүү менен хронологиялык аракетте сөз кылып көрсөк.

Негизги бөлүгү. Түрк элдеринин бириктирүү, же Түркстан мамлекетин түзүү өткөн кылымдын 20-жылдары башталган. Эң алгач, Орто Азия элдеринин маданий жана адабий байланышында Ташкент шаарынын ролу чоң болгон. Ташкент шаарында “Эркин Тоо” газетасынын №1-4- номерлеринин чыгышы менен ал жерде Аалы Токомбаев, Кусеин Касаевдердин билим алуулары менен коштолсо, түндүгү татар, орус адабияттары менен таанышса, түштүгү Ош аймагындагы кыргыздар Алишер Навоинин, Хамза Хаким-заде Ниязинин, А.Кадиридин, Гафур Гулямдын чыгармаларын окушкан. Бул тарыхый маанилүү багыттары менен 1922-жылы Ташкент шаарында казак, кыргыз маданиятын көтөрүүчү “Талап” коому уюшулат. Ал кезде 1923-жылы жазуучу Аалы Токомбаев “Шолпан” журналына өзү тарабынан жыйналып басылган “Курманбек” аттуу элдик дастаны жарыялайт. Мындай адабий байланыштардын багыты боордош казак, өзбек, кыргыз улуттарынын көркөм адабиятын жакындаштырууда “Советская литература народов Средней Азии” деген журналынын жарыя көрүшү менен коштолгон [1]. Бирок аталган багыттын өмүрү кыска болуп калды. Түркстан алдында бириккен улуттар өз ара келише албай, ар бирөөбүз өз алдынча болобуз деген сунушту Москвага жибершет. Аталган сунушту В.И.Ленин карап, бул маселе боюнча эки багыттагы көрсөтмө берет. Биринчиси, Түркстан мамлекетинин картасы түзүлсүн, экинчиси үч мамлекеттин бөлүнүшүнүн себебин көрсөтүү керектигин белгилеп берген. Ошентип, 1924-жылы Түркстан Коммунисттик партиясынын VIII съездинде “Орто Азия улуттарынын бөлүнүшү жөнүндөгү токтому” кабыл алынат. Түрк элдеринин адабиятын Кыргызстанда терең окуп билүү, аларды окурмандарга кыргыз тилинде таанытууда Аалы Токомбаев биринчилерден болуп көтөргөн. Буга анын 1939-жылы 9-январда “Ленинчил жаш” газетасына Алишер Навоинин 500 жылдыгына карата “Алишер Навои”, “Лайли менен Мажнун”, “Фархад менен Ширин” деген поэмаларынын айрым главаларын кыргыз тилине которуп жарыялаган макалалары күбө [2]. Аталган макалыны улай, 1947-жылы “Кызыл Кыргызстан” гезитинин 20-сентябрдагы санына Низами Ганджевинин 800 жылдыгына карата кыргыз адабиятында жүргүзүлгөн аракеттер тууралу кеңири маалымат берилген. Азербайжан элинин улуу акыны Низами Ганджевинин туулганын 800 жылдыгына карата Кыргызстандын жазуучулар Союзу атайын план боюнча улуу акындын орус тилине которулган чыгармаларын кыргыз тилине которууда акын Алыкул Осмонов “Хосров жана Ширин” жана Кубанычбек Маликов тарабынан “Жети сулуу” поэмалары” [3], Низаминин жазган лирикалык ырларын акындарыбыз Т.Үмөталиев, К.Акаевдер кыргыз тилине которгондугу тууралу кабарлар берилсе [4], экинчиден, жазуучу Аалы Токомбаевдин Азербайжан элинин улуу акыны “Улуу Низами” деген көлөмдүү макаласында алгачкылардан болуп түрк элдерин бириктирүү менен алардын адабиятын кеңири тааныштырууга аракеттенген алгачкы кадамы болгон [5]. Аталган макаласында Низами 1141-жылы бул жалган дүйнөгө келгенин, анын ата-энесинен эрте айрылганын, бала кезинен эле бала чыйрак болуп, өзүнүн дилгирлиги менен кыйынчылыктарды жеңгенин, ал өзүнүн доорун эки маданияттын ортосунда, бир жагынан батыш маданияты, экинчи жагынан чыгыш маданияты таасир бергенин баса белгилеп айтуу менен Низами Азербайжанда үстөмдүк кылган фарс жана араб тилин жакшы билгенин, Низами атактуу беш поэманын жана көп лирикалардын автору экендигин, анын атагы бүтүн дүйнөгө маалым болгону, Грузия элинин улуу акыны Шота Руставелли, Алишер Навои, Европаны таңыраткан Гёте да Низаминин сонун чыгармаларына таасирленгенин, атүгүл үлгү катары да пайдалангандыгын, Низами өз эне тилинин патриоту катары “Лайли-Мажнунду” өз эне тилинде жазууга аракет кылганы, өмүрүнүн акырына чейин гуманисттик идеаларга бай

чыгармаларды жаратуу менен өзүнүн чынчылдыгынан, адамгерчилигенен тайманбаган жазуучу экендигин, анын дүйнөгө атагы чыккан беш поэмасы “Казынанын сырлары”, “Хосров-Ширин”, “Лейли-Мажнун”, “Жети сулуу”, “Искендер Намэ” аттуу чыгармалары аркылуу баамдоого болоорун баса белгилеп өткөн. Мындай жазуучу А.Токомбаевдин түрк элдеринин адабиятын окутуу жана үйрөтүү керек идеялогиясы СССРдин саясатында жылдан-жылга күчүнө кирген. Буга Саткын Сасыкбаевдин “Алишер Навои” [6], А.Токомбаевдин өзбек акыны Алишер Навоинин 500 жылдыгына карата жарыялаган “Өзбек элинин улуу акыны Алишер Навои”, “Улуу акын” [6], Алишер Навоинин “Лайли менен Мажнун” аттуу поэмасы 10 миң даана тиражы менен окурмандарга белгилүү болгон. Атүгүл, акын Аалы Токомбаев “Лайли менен Мажнун” поэмасынын үзүндүсүн кыргыз тилине которуп жарыяласа, ал эми жазуучу Э.Узакбаев “”Навоиге” аттуу арноо ырын кошо окурмандарга сунуштаган [7]. Ошол жылдары 1948-жылы “Өзбек, казак, тажик, түркмөн жана кыргыз республикаларынын республикалык жана областтык газеталарынын редакторлорунун кеңешмеси” аттуу жыйын 24-июнда Ташкент шаарында республикалык, областтык газеталарынын редакторлорунун ВКП(б) Борбордук Комитетинин пропаганда жана агитация Башкармасы тарабынан чакырылган кеңешмеси болуп, ага 200дөн ашуун адам катышкан. Аталган кеңешмеде ар улуттун басма сөздөрү “Правда востока”, “Советтик Караганды”, “Казакстанская правда”, “Тажикстан сурх”, “Коммунист Тажикстана”, “Социалисттик Казакстан”, “Туркменская Искра”, “Сталинская знамя”, “За коммунизм” аттуу гезиттердин жарыялай турган экономикалык жана маданий иштеринин багыттарын аныктап берген. 1949-жылы “Хамзанын ырларынан” деген бир бет 1917, 1919, 1927-жылдары жазылган ырларынын кыргызча котормолору акын Кубаныч Акаев тарабынан которулуп окурмандарга таанылган [8]. 1950-жылы өткөн өзбек жана кара калпак адабиятынын декадасында “Кыргызстан” басмасы тарабынан “Түлстан оттору” деген ырлар жыйнагын, “Сыр Дарыя кылаасында” аттуу аңгемелер өзүнчө китеп болуп жарыяланат. Аталган жыйнакта 50дөн ашуун өзбек, кара калпак акын-жазуучулардын ырлары менен аңгемелери киргизилген. Мындан сырткары, кыргыз адабиятынын окуу китептерине жана окуу программаларына дүйнөлүк аренанын алкагында каралган акын-жазуучулардын өмүрү, чыгармачылык тажрыйбалары окутула баштаган. Маселен, 1951-жылы “Советтик кыргыз адабияты боюнча хрестоматия” аттуу орто мектептин 9-10-классы үчүн түзүлгөн окуу китебинин 2-басылышына Тажикстандын көрүнүктүү акындарынын бири, Сталиндик сыйлыктын лауреаты Мирзо Турсун-Заденын кыргыз тилинде которулган “Уулуң келет”, Азербайжан элинин акыны, Сталиндик сыйлыктын лауреаты Самед Вургундун “Азербайжан”, ал кезде Өзбек илимдер академиясынын мүчөсү, Өзбекстан Жазуучулар Союзунун төрагасы, СССР Жогорку Советинин депутаты Айбектин (Муса Ташмухамметов) “Өзбекстан”, “Раиса” аттуу ырларынын тексттери кыргыз тилинде [9], 1952-жылы “Кыргыз адабияты. Хрестоматия” аттуу 8-9-класстар үчүн кошумчаланып экинчи басылган окуу китебинин 1-бөлүгүндө казак элинин акыны Жамбылдын чыгармачылыгы [10], 1968-жылы филология илимдеринин кандидаты Халил Бапаевдин “Навои кыргыз жеринде” макаласы [11], 1972-жылы А.Мырзакуловдун “Кыргыз-азербайжан жазуучуларынын адабий байланышы” макаласы [12], Өзбек ССРинин эл акыны Зулфиянын ырларын акын Түмөнбай Байзаковдун котормосунда жарыяланса [13], 1981-жылы жарыяланган “Кыргыз совет адабияты” аттуу 10-класстын хрестоматиясында Мухтар Ауэзовдун чыгармачылыгы киргизилсе, 1990-жылы Бектурсун Алымовдун “Кыргыз совет адабияты” аттуу 8-класстар үчүн жазылган окуу китебинде Назым Хикметтин өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалымат киргизилген [14]. Мындай түрк элдеринин адабий байланыштарынын багыттары Халил Бапаевдин “Кыргыз-казак, кыргыз-

өзбек адабий байланыштары” аттуу монографиялык эмгектин жарыяланышына алып келген. Аталган эмгек 1975-жылы жарыяланып, кыргыз жана казак адабияты Кыргызстанда, же Казакстанда таанылышы, өзбек адабияты Өзбекстанда, же Кыргызстанда таанылышы сыяктуу маселелер каралып, анда Түркөстан мамлекетинин биригиши тууралуу тарыхын берип, РСФСРдин 1918-жылы V съезди болуп, анда Түркөстан Советтик Автономиялык Республикасынын түзүлгөндүгүн салтанаттуу жарыялап, анын багытында Түркбюросунун негизинде Орто Азия бюросу түзүлүп калганын, ар улуттун өкүлдөрү арасынан нааразычылыктар жарала баштаганын, Түркөстан Компартиясынын тегерегине баш кошуп турган улуттарды тез аранын ичинде бөлүү керектиги сунушталган буйрук берилген [1]. Ошентип, түрк элдеринин адабиятын кеңири окутууга жана таанытууга Кыргызстанда 90-жылдары гана күчүнө кирген. Эгемендүүлүк алган жылдары экономикалык жактан гана бурулуш болбостон, тарыхый, маданий, адабий изилдөөлөрдү тарыхтын барактарында так жазылгандай терең изилдөөгө багыттар коюлган. Ошол жылдары профессор К.Артыкбаевдин **“Жаңы программа жакшыбы?”** аттуу макаласын жарыялайт. Аталган макаласында кыргыз элинин тарыхы байыркы экендигин, кыргыз элинин тарыхында окутулбай келген 6-9-кылымдардагы эстеликтерди, Жусуп Баласагынды, Махмуд Кашкарини, жалпы түрк элдеринин адабиятын дагы кошуп окутуу керектигин ачык сунуштаган [15]. Профессор К.Артыкбаевдин демилгеси 90-жылдары күчүнө кирип, орто мектептерде жана жогорку окуу жайларында түрк тилдүү элдердин тарыхын, жазуусун окутуу боюнча сабактар окутула баштаган. 1994-жылы профессор А.Абыдразаковдун **“Огуз наме” жөнүндө ой**” аттуу макаласы “Заман Кыргызстан” гезитинин үч санына бөлүп жарыяланып калган [16]. Аталган макалаларынын мазмуну “Огуз-наме” А.Щербак тарабынан которулуп, түрк-уйгур, орус тилинде чыккан китептен Чоюн Өмүралиев 1989-жылы кыргыз тилинде которуп жарыялаганы, ал котормо чыгарманын композициялык курулушунда беш аңгеменин негизинде тутумдашкан окуяларды ырааттуу ачып бере алгандыгы тууралуу жазылган. Ошол арада (1994) Түркияда Айтматов күндөрү жарыяланат. Бул дагы түрк элдеринин биримдигинин бир белгиси катары тарыхта чоң маанисин берет. Мындай түрк элдеринин биримдигинин биринчи белгиси катары Айтматов күндөрүнүн алгачкы барагы Анкара университетинин тил, тарых жана география факультетинин Аль-Фараби залында Ч. Айтматовдун чыгармачылыгына арналган илимий-практикалык конференция болуп, аталган конференцияга профессор Лайли Үкубаева кошо катышып, ал тууралуу **“Түркиядагы Айтматов күндөрү”** аттуу макаласында кеңири сөз кылат [17]. Аталган конференцияга ал кездеги Түркиянын президентинин башкы кеңешчиси Намук Кемал Зейбак, Кыргызстандагы Түркиянын элчиси, белгилүү кинорежиссер Төлөмүш Океев жана башка өкүлдөр катышып, жазуучу Ч.Айтматовдун ыраазычылык катары айткан сөздөрүнүн терең маанисинде: “20-30-жыл мурун жүрөктө сапырылган ой бар болчу. Анткени, жалпы түрк дүйнөсү парчаланып, бөлүнүп турган заманга туш келгенбиз”,-деген жазуучунун сөзүнүн мааниси терең эле. Анткени, азыркы “Түрк дүйнөсүнүн” бириге турган мезгилин эбак эле жазуучу Чынгыз Айтматов терең баамдап, анын келечегинин дагы өркүндөшүнө терең ишенгенин баамдоого болот. Жазуучунун максаты дүйнөлүк экологиянын проблемасын көтөрүү негизги максаттарынын бири болгонун, ал тууралуу “Кыргызстан дастаны жана дүйнөлүк экология” деген китебин жазып жатканын, табият менен адамдын ортосундагы биримдүү чынжыр үзүлгөнүн, аталган проблеманы Европада жаңы түшүнүп жатса, биздин түрк дүйнөсүндө мындан миң жыл мурда эле ойлонуп койгонун, түрк элдери ким экендигин гуманисттик жол менен далилдеп көрсөтүүбүз керек деген философиялык ой жүгүртүүсүн жана дипломатиялык иш кызматында кыргыз жана түрк элдеринин ортосундагы достук, маданий-экономикалык

байланыштардын терең өнүгүшүнө жан дили менен кызмат кылган Ч.Айтматовдун аракеттерин профессор Лайли Үкүбаева ыраатуу жазып берген. Профессор Л.Үкүбаеванын макаласын улай түрк элдеринин бир тарыхый мурасы катары окутулуп келген 6-9-кылымдардагы тарыхый эстеликтердин бири Култегиндин эстелигине арналган Омор Соороновдун **“Култегин эстелигинин” жаңы котормосун окуп...**” аттуу макаласы кошо окурмандарга сунушталган [18]. Аталган макаланын мазмунунда Абдылда Карасарттын “Таштагы тарыхы” деген ат менен жарыяланган Култегиндин кичине жана көлөмдүү жазууларынын кыргызча котормосу керек экендигин баса белгилеп айтуу менен анын кетирген каталарынын кетирген себептери “Кичине жазуунун” эң негизги бөлүгүн которбой көп чекит коюп таштап кеткенин, котормодогу кемчиликтерди Т. Сыдыкбековдун, Сагалы Сыдыковдун котормолорунан мисалдарды келтирүү менен А.Карасартовдун котормосундагы кемчиликтерди белгилеп өтсө, профессор Ибраим Абдувалиевдин **“Коркут ата китеби”- кыргыздарга да тиешелүү эстелик**” аттуу макаласын жарыялайт [19]. Профессор Ибраим Абдувалиев пикиринде кыргыздар жазуусунун алгачкы тарыхый пайда болгон мезгилин туура, ачык окута албай келгендигин, эми тарых өз нугуна өнүгүүгө түшкөнүн, байыркы эстеликтерибизди окууга, үйрөнүүгө жол ачылгандыгын баамдап, “Коркут ата китебин” кыргыз тилине которуп, ошол котормонун негизинде айрым үзүндүлөрүн окурмандарына сунуштаган. Профессор И.Абдувалиев ошол мезгилде түрк элдеринин тилин, адабиятын теренирээк изилдөө үчүн И.Арабаев атындагы Мамлекеттик университетинин кыргыз филология факультетинде 1993-жылы илимий-чыгармачыл “Түрколог” аттуу ийрим уюштурулуп, ага изденген таланттуу студенттерди тартып, аталган ийримдин негизги максаты Огуз түрктөрүнүн дастаны “Коркут ата китебин” кыргыз тилине которуу, аны иликтөө менен анын тили боюнча илимий иштерди жүргүзүү деген сыяктуу милдеттер алдыга коюлган экен. Ошол кезде 5-курста окуган алдыңкы студенттер Тамара Абылкасымова, Гүлнара Сатимкулова, Нургүл Байматовалар аталган изилдөөгө тартылып, тарыхтын барактарында сакталган зор эмгекти азыркы кыргыз тилине которушкан. 1994-жылы кайрадан профессор Ибрагим Абдувалиевдин **“Коркут ата китеби”- кыргыздарга да тиешелүү эстелик**” аттуу макаласын жарыялайт. Профессор Ибрагим Абдувалиев пикиринде кыргыздар өз жазуусунун алгачкы тарыхый пайда болгон мезгилин туура, ачык окута албай келгендигин, эми тарых өз нугуна өнүгүүгө түшкөнүн, байыркы эстеликтерибизди окууга, 6-19-кылымга чейинки эстеликтерин терең үйрөнүүгө жол ачылгандыгын баамдап, “Коркут ата китебинин” эки кол жазмаларынын тарыхына кыскача токтолуп, бул адабий эстелик кыргыз окумуштуулары тарабынан али иликтене электигин белгилеп, Азербайжан окумуштуусу А.Демирчизаде “Коркут ата китеби” ошол кездеги огуз-кыпчак урууларынын баарына бирдей түшүнүктүү орток тилде жазылган деген пикирин келтирип, кыргыз тилиндеги котормо 1988-жылы Бакудан жарык көргөн “Китаби деде Коркуттун” транскрипциясы менен азербайжанча чыккан котормонун негизинде которулганын, ага жогоруда аталган И.Арабаев атындагы кыргыз мамлекеттик педагогика институтунун студенттери активдүү катышканын белгилеп, “Коркут ата китебинин” кыскача сюжеттик окуясына токтолуп, китептеги макал сыяктуу жазылган саптарын которуп, атүгүл китептеги түшүнүксүз 23 сөзгө түшүндүрмөсү кошо берген [19]. Албетте, профессор Ибрагим Абдувалиевдин аталган макаласында Кыргызстандык изилдөөчүлөргө “Коркут ата китебинде” жазылган маалыматтар тууралу кеңири кабар берет. Бул байыркы тарыхыбызды билүүгө кызыктар болгондор менен бирге “Коркут ата китебинин” маанисин, анын кол жазмаларынын табылыш өзгөчөлүктөрүнө чейин керектүү изилдөө катары баамдадык. 1994-жылы жазылган макаласын улай профессор Абдыкерим Абдыразаковдун **“Орхон - Енисей эстеликтеринин табылышы, изилдениш**

тарыхы жагдайында” аттуу макаласы “Заман Кыргызстан” гезитинин эки сандарына жарыяланат[20]. Аталган макалада автор Орхон-Енисей эстеликтер кыргыз элин түздөн-түз тиешеси бар экендигин, ал эстеликтер 6-9-кылымдарда жаралганын, ал эстеликтердеги түрк рун жазмасы качан табылганын, жалпы илим чөйрөсүндө качан белгилүү болгон тарыхын ырааттуу жазуу менен макаласын аяктайт. Мындай изилдөөлөрдөн сырткары түрк элдерин дагы бириктирүүгө мамлекеттик иштер жүргүзүлөт. Түрк дүйнөсүн бириктирүү үчүн түрк элдерин чогултуу керек деген идеялогия аракеттерин окумуштуу-демограф Макаш Татим уулу **“Түрк дүйнөсү”** аттуу макаласын “Заман Кыргызстан” гезитинин үч сандарынын катарына жарыялап, акырында “Түрк тилдүү бүткүл дүйнөлүк курултайын өткөрүү керек” деген жыйынтыгы маанилүү болгон. Мындай аракеттер **“Түрк элдеринин эпостору”** деген конкурс “Заман Кыргызстан” гезитинин бир бурчун камтыган конкурстук жарыялоолор үчүн берилген. Эң биринчи эле, 1997-жылы “Заман Кыргызстан” гезитинин бир бети “Аалам. Түрк дүйнөсү” деген жалпы аталыш менен берилип, анын жарымын “Түрк элдерин эпостору” деген конкурс жарыяланып, ага эң алгач Ош мамлекеттик университеттин доценти Куттукбек Оморкуловдун **“Жусуп Мамайдын “Толгой” эпосу”**[21], география илимдеринин доктору, профессор Матикеев Курманалынын **“Төштүк” эпосу жана анын башка элдеринин эпос мифтери менен байланышы**” аттуу макалалар конкурстук багытта белгилүү болсо [22], Каракалпак элинин акыны, эмгек ардагери Урал Агайдаровдун **“Беруни – маданияттын да, адабияттын да аалымы”** аттуу макаласы аларды толуктайт [23]. Бул макалада автор Абу-Райхан Берунини бүткүл дүйнөгө илимпоз, математик, физик, астроном катары гана таанылгандыгын, ал эми анын адабиятчы, философ, лингвист, сатирик-акын катары азыраак таанылгандыгын баса белгилеп айтуу менен ошол жагына анализ жүргүзүүгө багыт алат. Ошол эле жылы 5-сентябрда 1997-жылы КРнын ал кездеги өкмөт алдындагы бажы инспекциясынын башчысы Курманалиев Докдурбектин **“Түрк элдеринин бажы кеңеши түзүлсө дейбиз”** деген макаласы өкүмөткө коюлат [24]. Аталган макаланын багыты бажы системасында эл аралык байланыштар кеңири түзүлүп, анын салакасы менен президенттин алдындагы башкаруу академиясында бажы ишинин менеджменти деген факультет ачылганы тууралуу жазылып, түрк элдеринин бажы системасынын алдында түрк ишкерлеринин “Кока-Кола”, “Бета чай” компанияларынын президенттери да мүчө катары киришкени, бажы боюнча жазылган мыйзам китеп түрүндө жарыяланганы турганы тууралуу жазылган. Ал эми **“Түрк элдеринин астында жүгүбүз оор”** аттуу макалада Туркиянын Измир шаарында түрк тилдүү элдерди изилдөө борборун жана Измир шаарынын мэринин демилгеси менен түрк дүйнөсүнүн экономикалык конгресси жана калкынын саны 350 миллионду түзгөн түрк элдеринин төртүнчү курултайы болуп өткөнү, Эл депутаты Өмүрзак Мамаюсупов түрк элдеринин Ассамблеясынын вице-президенти болуп шайланганы тууралуу кабарлар айтылып, ошол эле жылы Измир шаарында 30га жакын өлкөдөн 1300 эң ири фирмалар катышып ярмарка уюштурулганы, ага Кыргызстандан ишкер адамдар азыраак барып, көптөгөн келишимдерге кол коюлбай калганы тууралуу айтылган. Ошону менен катар академик А.Акматалиевдин **“Түрк тилдүү элдердин адабиятында Мухтар Ауэзовдун ролу”** аттуу макаласы белгилүү болот[25]. Анын алгачкы сөзүндө “М.Ауэзовду түрк дүйнөсүнөн бөлүп көрсөтүүгө болбойт”, - деген жазуусу кимди болсо да ойго салат. Чындыгында, М.Ауэзов канчалаган азаптарды башынан өткөргөндүгү тууралуу автор ыраттуу жазып, анын түрк тилдүү элдердин элдик оозеки чыгармачылыгын жакшы гана билбестен, аларды талдап, терең изилдеп, аларга баа берип, дүйнөлүк маданияттын алтын казынасына кошулушуна камкордук кылганы, “Дед Коркут китеби”, “Алпамыш”, “Манас” жана башка эпосторго жалаа жапкан идеологдорго каршы турганы менен илим чөйрөсүндө кеңири таанылгандыгы, 1958-жылы Ташкентте Азия

жана Африка өлкөлөрүнүн жазуучуларынын конференциясында Айбектин “Навои” тууралу романына жогору баа бергени, Чынгыз Айтматовдун чыгармаларын да талдап, казак туугандарга кеңири тааныткандыгын, А.Токомбаевдин, Т.Сыдыкбековдун, М.Элебаевдин, Ж.Бөкөнбаевдин, К.Маликовдун, Т.Үмөталиевдин, Ш.Бейшеналиевдин чыгармаларын сүймөнчүлүк менен окугандыгы тууралу жазып, алар менен кат аркылуу жазышып, бири-бирине жазылган каалоолоруна чейин берилген. Мындай алгачкы изидөөлөрдү улай профессор Абдыкерим Абдыразаковдун **“Кылымдарды багынткан “Коркут Ата китеби”** аттуу макаласы гезиттин үч санына тең бири-бирин улай жарыяланган [26]. Автордун пикиринде “Коркут Ата китеби” – түрк тилинде сүйлөгөн боордош элдеринин мурасы жана эпосу, анын ичинде да кыргыздарга тиешелүү рух башаттардын бири экендиги, анда 476 эмгек кошо көрсөтүлгөндүгү айтылып, аталган эмгекте кириш сөз жана 12 бөлүмдөн турганы, бирок бирдиктүү сюжет жок экендиги, 12 бөлүм ар бирөө өз алдынча бүткөн окуяларды камтылгандыгы, мифологиялык окуялар, бирөөндө огуз, түрк урууларынын өз ара жаңжалдары көркөм баяндалганы, андагы катышкан Баяндур хан, өзгөчө Салор Казан жана анын уулу Урус бектин жана башка каармандар окуяларда катышкандыгы, ошону менен бирге акыл-насаат сөздөрү, макалдары кошо айтылып, Коркут атанын сөзү кудайдын буйругу менен айтылган насааттар окурмандар үчүн баалуу экендигин ыраттуу белгилеп өткөн. Бул макалалар менен бирдикте академик А.Акматалиевдин **“Огуз наме” –түрк эпосу**” аттуу макаласы кошо жарыяланган [27]. Аталган макаланын мазмунуна кыскача токтолсок, академик Абдылдажан Акматалиевдин алгачкы пикиринде Огуз кагандын энеси Ай-кагандын ысымынан Алмамбеттин энеси Алтынайдын ысымындагы окшоштукту көрөбүз деп баштоосу окурмандардын назарын тартат. Ошол эле учурда анын жазуусунда Огуздун образынын айрым белгилери “Манаста” Алмамбетке эмес, эпостун каарманы Манаска таандык болуп калганы, Огуз энесинин эмчегин биринчи эле жолу эмгенден кийин эт жана башка тамак-аш, суусундуктарды сураган болсо, Манас да төрөлгөндөн кийин үч карын майды бир ичип салганы, Огуздун келбети Манас баатырдын көрүнүшүндөй болгону, Огуз дагы бала чагында мал кайтарганы, адамдарды жини келсе кырып салганы, уйгурлар менен согушканы деген сыяктуу окуялардын берилиши иреттүү айтылып, бирок эпостогу окуялардын өнүгүшү Огуз кагандын тегерегинде болгону, Чыгыш Түркстанда тараган байыркы мусулман легендаларынын мотивдери сюжет жагынан окшоштугун бар экендигин баса белгелеп айтып өтүү менен “Огуз наме” эпосунун Париждеги жана Абылгазынын варианттарына кеңири токтолуп өтүүгө багыт алып, аталган эки варианттын бири-биринен болгон айырмачылыктарын кеңири салыштыруу менен окурмандарына чечмелеп берет. Ошол кезде кыргыз филологиясы факультетине **“Байыркы мезгилден 20-кылымдарга чейинки кыргыз адабиятынын тарыхы”** аттуу чоң лекциялык курс киргизилет. Аталган лекциялык курс боюнча 2003-жылы профессор К.Артыкбаев менен бирдикте А.Абдыразаков окуу типтүү программасын жарыяланса, 2003-жылы профессор Абдылда Мусаевдин **“Түрк тилдүү элдердин адабияты”** аттуу окуу куралы окурмандарга сунушталган [28]. Аталган А.Мусаевдин окуу куралында өзбек адабиятында белгилүү Алишер Навоинин лирикасынан баштап, “Бешилиги” поэтикалык жыйнагынын дүйнөлүк адабиятында чоң мааниге ээ экендигин баса белгилөө менен “Сопулардын дүрбөлөңү”, “Лайли жана Мажнун”. “Фархад жана Ширин”, “Жети планета”, “Искендердин дубалы”, “Куштардын тили” аттуу поэмаларын, 16-кылымдагы өзбек адабияты менен Бабурдун чыгармачылыгындагы лирикасын, “Бабур наме” аттуу прозалык чыгармасын, 19-кылымдагы өзбек адабияты менен Мухаммед Аминкожо Мукиминин, Закиржан Фуркаттын чыгармачылыктарынын мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнө кеңири анализ жүргүзгөн. Мындай бир багыттуу окуу куралдын өз эне

тилибизде жаралышы, албетте түрк элдеринин биригүүсүнө көп ыңгайлуу шарттарды түзгөн. Бул изилдөөлөрдү улай профессор Абдыкерим Муратов **“Коркут Ата –акындыктын пири, күү атасы”** аттуу макаласы улантат [29]. Аталган макалада А.Муратовдун жазуусунда Коркут –баят уруусунан чыккан Кара кожо дегендин уулу экендиги, ал 4-6-кылымдарда Сыр Дарыянын Арал көлүнө куйган жакынкы жерде төрөлгөнүн, Түркстан бийлеген бир нече өкүмдарларга кеңешчи болгону, ал кезде көп маалыматтар оозеки болгонун, 9-15-кылымдар аралыгында жазууга түшүп, “Китеби деде Коркуд” деген ат менен тараганын, ал китеп түрк урууларынын бардыгына тарагандыгын, ал китеп, азербайжан элинде “Коркут деде Коркут”, анадолук түрктөрдө “Деде Коркут китеби”, түркмөнчө “Коркут-ата”, казакча “Коркут ата китабы” деп аталганын, аталган эстелик бизге үч кол жазма аркылуу - биринчи уламыштар, аңыздар; экинчиси санжыралар; үчүнчүсү “Коркут-Ата китеби” аркылуу жеткенин, И. Абдувалиевдин жазганына таянып, Абдыкерим Муратовдун пикиринде “Манас” эпосунан баштап, башка баатырдык дастандарга чейинки чыгармаларда сюжеттик окшоштуктар, каармандардын образдарын ачууда типтүү каражаттар кеңири кездешет деген жыйынтыктуу пикирин жазган. Ошону менен бирге аталган китепте педагогикалык ойлор да кеңири айтылып. Анын көбү кыргыз эл педагогикасынын да асыл мурастары катарында баалоого болот деген жыйынтыктуу пикирин жазып, “Коркут Ата” китебиндеги таалим-тарбиялык насааттарынан үзүндү келтирет. Түрк дүйнөсүндө автордун эмгеги жарыяланганга чейин 2002-жылы Бүбүшарийпа Үкүеванын **“Түрк элдер адабияты”** аттуу эмгеги жарыяланган. Аталган эмгекте казак, түркмөн, өзбек, кара калпак элдеринин адабиятын анализдөөдө, алардын акын-жазуучуларын санап өтүп, айрымдарына кеңири токтолуп өтүү менен жазган [30]. 17 жылдан кийин белгилүү коомдук ишмер Чыныбай Турсунбековдун 2019-жылы **“XX кылымдагы түрк дүйнөсүнүн адабияты”** аттуу бараандуу эмгеги жарыяланат [31]. Аталган эмгекти 2002-жылы Бүбүшарийпа Үкүеванын **“Түрк элдер адабияты”** эмгегине салыштырмалуу карасак, эмгекте 16 мамлекеттин түрк элдерине таандык 37 акын-жазуучуларынын чыгармалары менен өмүр таржымалдары киргизилсе, Б.Үкүеванын эмгегинде 4 мамлекетте гана жашаган түрк элдеринин тарыхый өнүгүшү, социалдык абалы, адабиятындагы белгилүү акын-жазуучулар тууралуу жалпы экскурс жасалган. Бирок Б.Үкүеванын аталган эмгеги мазмуну кеңири жана пайдалуу маалыматтар менен толгон фундаменталдуу эмгек катары баалоого болот. Бул эмгек 187-беттен турат, ал эми Чыныбай агай жазган эмгек 511-беттен турат. Эң негизгиси, эмгектин жаралышы жана окурмандарга жарыяланышы. Аталган эки эмгек тууралуу кеңири РУХЭШ сайтында сөз кылынган [32].

Жыйынтыктар:

1. Түрк элдеринин адабияты кыргыз окумуштуулары тарабынан билүүдө, аларды таанытууда бир кылымдык тарыхты камтып кетээрин баамдадык. 20-жылдары Түркстан мамлекетинин алдында бириккен улуттардын демилгелүү багыттары менен кыргыз адабиятынын баштоочусу А.Токомбаевдин демилгеси аркылуу 1939, 1947, 1950-жылдар аралыгында басма сөздөрдө макалалар жарыяланып, түрк элдеринин белгилүү Алишер Навои, анын поэмалары, Назым Хикметтин чыгармачылыгы, аларды чыгармаларынын кыргыз тилиндеги котормолорун жарыялоо менен кыргыз окурмандарына тааныштыруу аракеттери башталган;

2. Советтик ар улуттун элдеринин биримдиги бекемделип, 50-70-80-90-жылдар аралыгында Кыргызстанда мектептер үчүн жарыяланган окуу китептеринде түрк элдеринин адабиятынын өкүлдөрүнүн чыгармалары киргизилип, “Советтик кыргыз адабияты боюнча хрестоматия”(1951), “Кыргыз адабияты”(1951), “Кыргыз совет адабияты”(1981), “Кыргыз

совет адабияты”(1990) аттуу окуу китептеринде 70-жыл аралыгында кыргыз-казак, кыргыз-өзбек улуттарынын биримдигинин кыймылы тууралуу изилдөөлөр жарыяланып келген;

3. 90-жылдары “Түркиядагы Айтматов күндөрү” аттуу багыттагы иш чаралар жүргүзүлүп келгендиги, ошол мезгилде Кыргызстанда “Заман Кыргызстан” гезитинин сандарына түрк элдеринин биримдигин көздөгөн чыгармалар, саясий багыттар тууралуу изилдөөлөр жарыяланып, академиктер, адабиятчылар, окурмандар б-9-кылымдардагы адабий эстеликтер тууралуу, “Коркут ата китеби”, “Огуз Наме” чыгармалары тууралуу академик А.Акматалиев, профессорлор А.Абдыразаков, И.Абдувалиевдер изилдөөлөрү окурмандарга сунушталган. Өзгөчө, профессор И.Абдувалиев “Түркология” бөлүмүн ачып, жаңы аракеттер башталган илимий изилдөөлөрдүн багыттары токтоп калганы өкүнүчтүү экендиги белгиленди.

Адабияттар тизмеси:

1. **Бапаев, Х.** Кыргыз-казак, кыргыз-өзбек адабий байланыштары [Текст] / Х.Бапаев // Кыргыз-казак, кыргыз-өзбек адабий байланыштары. - Фрунзе, 1975.- 31 б.
2. **Токомбаев, А.** Алишер Навои [Текст] / А.Токомбаев. – Ф.: Ленинчил жаш, 1939. - 3 б.
3. **Токомбаев, А.** Низами кыргыз адабиятында [Текст] / А.Токомбаев.- Ф.: Кызыл Кыргызстан, 1947.- 3 б.
4. **Акаев, К.** Акынды эскерүү. Үмөталиев. Жүрөк ошол сен билген [Текст] / К.Акаев. – Ф.: Кызыл Кыргызстан, 1947.- 3 б.
5. **Токомбаев, А.** Улуу Низами [Текст] / А.Токтомбаев. – Ф.: Кызыл кыргызстан, 1947, 20-сентябрь.- С.3; Токомбаев, А. Өзбек элинин улуу акыны Алишер Навои [Текст] / А.Токтомбаев. - Фрунзе: Кызыл Кыргызстан, 1948. - 3 б.; Токомбаев, А. Улуу акын [Текст] / А.Токтомбаев. - Фрунзе: Кызыл Кыргызстан, 1948. - Б. 3-4.
6. **Сасыкбаев, С.** Алишер Навои [Текст] / С.Сасыкбаев.- Ф.: Кызыл Кыргызстан, 1948. - 3 б.
7. **Лайли менен Мажнун.** Навоиге [Текст] / котор. А.Токомбаев, Э.Узакбаев.- Ф.: Кызыл Кыргызстан, 1948. – 3 б.
8. **Акаев, А.** Хамзага [Текст] / А.Акаев.- Ф.: Кызыл Кыргызстан, 1949.- 3 б.
9. Советтик кыргыз адабияты боюнча хрестоматия. Орто мектептердин 9-10-классы үчүн [Текст]: орто мектептер үчүн окуу китеби / түзгөндөр: К. Баялинов, Ж. Самаганов, П.И.Балтин. - Ф.: Кыргызмамбас, 1951. - Б. 547 - 551.
10. **Кыргыз адабияты.** Хрестоматия. 8-9-класстар [Текст]: окуу китеби / түзгөндөр: Ж.Таштемиров, С.Мусаев.- Фрунзе: Кыргызмамбас, 1951.- Б. 387 - 389.
11. **Бапаев, Х.** Навои кыргыз жеринде [Текст] / Х.Бапаев. – Ф.: Кыргызстан маданияты, 1968.- 15 с.
12. **Мырзакулов, А.** Кыргыз-азербайжан жазуучуларынын адабий байланышы [Текст] / А.Мырзакулов. - Ф.: Кыргызстан маданияты, 1972. - 4 б.
13. **Зульфия. менин таңым** [Текст] / которгон: Т.Байзаков // Кыргызстан маданияты, 1972. – 5 б.
14. **Кыргыз совет адабияты.** Түзгөндөр: Ш.Адиев, З.Жантакова, Ж.Суванбеков [Текст]:окуу китеби / түзгөндөр: Ш.Адиев, З.Жантакова, Ж.Суванбеков.- Фрунзе: Местеп, 1981.- 390 б.; Б.Алымов. Кыргыз совет адабияты [Текст] / Б. Алымов. - Фрунзе: Мектеп, 1990.- Б. 135-141.
15. **Артыкбаев, К.** Жаңы программа жакшыбы? [Текст] / К.Артыкбаев // 1987-ж.V-VI кл.үчүн чыгарылган программа. –Ф.: Кыргыз маданияты, 1987.- Б. 4-5.
16. **Абдыразаков, А.** Огуз наме [Текст] / А.Абдыразаков. - Бишкек: Заман Кыргызстан, 1994.- 7 с.
17. **Үкубаева, Л.** Түркиядагы Айтматов күндөрү [Текст] / Л.Үкүбаева.- Бишкек: Заман Кыргызстан, 1994.-7 б.
18. **Соронов, О.** Култегин эстелигинин жаңы котормосун окуп...[Текст] / О.Сооронов.-Бишкек: Заман Кыргызстан, 1994.- 7 б.
19. **Абдувалиев, И.** Коркут ата китеби- кыргыздарга да тиешелүү эстелик [Текст] / И.Абдувалиев. - Бишкек: Заман Кыргызстан, 1994.- 7 б.
20. **Абдыразаков, А.** Орхон- Енисей эстеликтеринин табылышы, изилдениш тарыхы жагдайында [Текст] / А.Абдыразаков.-Бишкек: Заман Кыргызстан, 1997.- 8 б.
21. **Оморкулов, К.** Жусуп Мамайдын “Толтой” эпосу [Текст] / К.Оморкулов.- Бишкек: Заман Кыргызстан, 1997. - 7 б.

22. Курманалы, М. “Төштүк” эпосу жана анын башка элдеринин эпос мифтери менен байланышы [Текст] / М. Курманалы. -Бишкек: Заман Кыргызстан, 1997. - 9 б.
23. Агайдаров, У. Беруни – маданияттын да, адабияттын да аалымы [Текст] / У.Агайдаров. -Бишкек: Заман Кыргызстан, 1997. - 4 б.
24. Докдурбек, К. Түрк элдеринин бажы кеңеши түзүлсө дейбиз [Текст] / К. Докдурбек. - Бишкек: Заман Кыргызстан, 1997. - 7 б.
25. Акматалиев, А. Түрк тилдүү элдердин адабиятында Мухтар Ауэзовдун ролу [Текст] / А.Акматалиев.-Бишкек: Заман Кыргызстан, 1997.- 8 б.
26. Абдыразаков, А. Кылымдарды багынткан “Коркут Ата китеби [Текст] / А.Абдыразаков.- Бишкек: Заман Кыргызстан, 2001.- 5 б.
27. Акматалиев, А. Огуз наме –түрк эпосу [Текст] / А. Акматалиев. - Бишкек: Заман Кыргызстан, 2001.- 5 б.
28. Мусаев, А. Түрк тилдүү элдердин адабияты (совет дооруна чейинки өзбек адабияты) [Текст] / А. Мусаев.-Бишкек: Окуу куралы, 2003.- 66 б.
29. Муратов, А. Коркут Ата –акындыктын пири, күү атасы [Текст] / А.Муратов. - Бишкек: Заман Кыргызстан, 2011.- 13 б.
30. Үкүева, Б.К. Түрк элдер адабияты [Текст] / Б.К. Үкүева. - Ош, 2002. - 182 б.
31. Турсунбеков, Ч. XX кылымдагы түрк дүйнөсүнүн адабияты [Текст] / Ч. Турсунбекова. -Бишкек: Турар, 2019.- 531 б.
32. Турдубаева, Н. Түрк дүйнөсүндө жаралган пайдалуу эмгек жөнүндө учкай сөз[Текст] / Н.Турдубаева. <http://ruhesh.kg/ky/category/show/news/473/html>

DOI:10.54834/16945220_2023_3_163

Поступила в редакцию: 29.10.2023 г.

УДК:82-1:82-15(575.2)

Осмонова Ж.Р.*аспирант Кыргызско-Узбекского Межд. универ. им. Б. Сыдыкова, Кыргызская Республика*

МЕНДИ МАМАЗАИРОВАНЫН “ТУР, УЛУУ ЖУРТ!” ПОЭМАСЫНДА АДАМ, КООМ, МЕЗГИЛ МАСЕЛЕСИ

Бул жумушта изилдөөнүн предмети катары – Меңди Мамазаированын “Тур,улуу журт!” поэмасындагы адам, коом, мезгил маселесинин көркөм - идеялык өзгөчөлүктөрү, турмушту поэтикалык чагылдыруудагы өз алдынчалыгы, ойду берүүдөгү предметтүүлүк жана конкреттүүлүк маселелери каралды. Изилдөөнүн негизги максаты - Меңди Мамазаированын мекен, ата журт темасынын идеялык-көркөмдүк наркы, колдонгон каражаттарынын кыргыз поэзиясынын контекстинде талдоо жана балоо болуп эсептелет. Изилдөөнүн илимий баалуулугу – кыргыз жана дүйнөлүк адабият таануу илиминин жетишкендиктерине негизделип, акындын чыгармачылык өзгөчөлүктөрү, анын мекен темасындагы ырларынын идеялык – тематикалык, стилдик бөтөнчөлүктөрү, образдуулукту түзүү каражаттары улуттук адабият таанууда алгачкы жолу изилдөөгө алынып жатат. Изилдөөдө алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү - эмгектен алынган тыянактар, сунуштар кыргыз адабият таануусундагы улуттук поэманы, анын ичинде Меңди Мамазаированын чыгармачылыгын окуп үйрөнүүдө, жогорку окуу жайларынын жана орто мектептердин окуу программаларын, окуу-методикалык колдонмолорун жазууда пайдаланылат.

***Негизги сөздөр:** Меңди Мамазаирова; кыргыз поэзиясы; акындын чыгармачылыгы; поэма; Ата-журт; Мекен; улуттук нарк; адеп-ахлак; коом.*

В ПОЭМЕ МЕНДИ МАМАЗАИРОВОЙ “ТУР УЛУУ ЖУРТ!” ЗАДАЧИ ЧЕЛОВЕКА, ОБЩЕСТВА И ВРЕМЕНИ

В качестве предмета исследования в данной работе - произведение Менди Мамазаировой «Вставай, великий народ!» рассмотрены художественно-идеологические особенности темы